

УДК 94:327

ЯПОНІЯ ТА ПРОБЛЕМА ЕКОНОМІЧНОГО ЛІДЕРСТВА СУЧАСНОЇ КИТАЙСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

БАШЛИК Д.О.,
аспірант,
Дипломатична
академія України
при МЗС України

У даній статті проаналізовано надання Японією офіційної фінансової допомоги Китайській Народній Республіці у постбіполярний період міжнародних відносин. З'ясовано кількість, умови та підстави для надання цієї допомоги. Визначено, як цей чинник вплинув на становлення сучасної економіки КНР, та виокремлені проблеми і переваги двосторонніх відносин в контексті надання японських інвестицій. Окремо розглянуто фактор японських військових злочинів проти Китаю під час Другої світової війни, як чинник гальмування розвитку політичних китайсько-японських відносин.

Ключові слова: Японія, Китай, репарації, інвестиції, грант, Азія, економіка.

Передумови для надання Японією фінансової допомоги КНР, формувались ще до Другої світової війни. Так, у 1932 році Японія створила маріонеткову державу на території китайської Маньчжурії, а вже в 1937 році розв'язала відкриту агресію проти Китаю. Після відходу Японії у 1945 р. з Китаю там ще декілька років йшла громадянська війна і саме в цей час Японія, отримуючи допомогу від США, впевнено ставала економічно розвиненою державою, а японський істеблішмент розглядав КНР державою третього світу.

У 1972 р., коли Пекін і Токіо нормалізували двосторонні стосунки, вище керівництво КНР заради майбутнього китайсько-японських відносин визнало, що відповідальність за війну лежить на японській військово-політичній верхівці. Японія погодилася із

цим формулюванням, і в спільному комюніке було зафіксовано, що японська сторона повністю визнає відповідальність за суттєві збитки, нанесені нею китайському народу і глибоко шкодує про це. Формально відмовившись від японських репарацій, Пекін виграв в кінцевому рахунку і в політиці, і в економіці. У політиці це засвідчилося тим, що своїми діями Пекін певною мірою сприяв розриву Токіо з Тайванем і визнанню Японією материкового Китаю легітимним суб'єктом міжнародного права.

Економічна ж вигода полягала в тому, що діти, внуки і правнуки тих, хто руйнував Китай, по-японськи сумлінно надавали допомогу в його відродженні. Сьогодні важко заперечити тезу, що в становленні китайської економіки, дуже важливу роль зіграла японська економічна допомога, яка почала виявлятися з 1978 року.

Станом із 1979 до 2001 року Японія надала КНР низьковідсоткові кредити (0,79–3,50% річних) в обсязі 3 млрд. дол. США (з розстрочкою оплати до 40 років), а також передала КНР 1,4 млрд. дол. США в якості безоплатної допомоги. Необхідно відзначити, що Японія інвестувала в Китай значно більше, ніж просто фінансові кошти, а саме – японські технології, японську концепцію науково-технічної бази промисловості, найвищу культуру виробництва. До немислимого рівня для колишнього Китаю була розвинена транспортно-комунікаційна сфера.

Проте згодом КНР почала дорікати Японії за поступове зниження японських інвестицій. Дійсно, з 1991 року частка японських інвестицій в китайську економіку (від загального обсягу іноземних інвестицій) почала знижуватися. Наприклад, в 1993 році вона склала всього 4%, четверте місце після Гонконгу, Тайваню та США. Причина цієї ситуації в тому, що, з одного боку, розвинені західні і окремі великі регіональні країни нарешті оцінили інвестиційну привабливість КНР і в 1994 році інвестували в 7 разів більше, а в 2002 р. – в 11 разів більше, ніж Японія у 1991 році¹.

З іншого боку, можна з упевненістю сказати, що в озвученому питанні не обійшлося без політичних інтересів. Ще на самому початку економічного сприяння КНР в Японії неоднозначно сприймалася допомога комуністичній країні з ядерним потенціалом. Після пекінських подій 1989 року і в міру прояснення напряму розвитку КНР, супротивників допомоги стало ще більше. Японія переглянула критерії та умови надання допомоги іншим

країнам. У свою чергу в Пекіні скорочення обсягів японського економічного сприяння розцінили як наступ «похолодання» у двосторонніх відносинах.

Китай і Японія, які сьогодні володіють потужними економіками і значною політичною вагою, перетворилися на початку XXI століття у впливових гравців світової політики. Зовнішньополітичні устремління обох країн, характер їх взаємозв'язків роблять суттєвий вплив на міжнародну ситуацію в Північно-Східній Азії і формування спільного військово-політичного та економічного клімату регіону.

Однак сучасні стосунки Китаю та Японії відзначені багатьма суперечностями. Низка історичних, політичних, міжнародних і регіональних проблем віддаляє дві країни. Разом із тим обидві країни задоволені мирним співіснуванням, сформованим після Другої світової війни, виявляють інтерес до розвитку економічних зв'язків і спільної участі в роботі міжнародних організацій. Як відомо, із початком «холодної війни» (1945–1990 рр.) обидві країни будували свої взаємини на основі військово-політичного протистояння. Це пояснювалося тим, що в 1950-х – 1960-х роках у правлячих колах Японії переважали антикитайськи налаштовані лідери, орієнтовані зовнішню політику країни на зміцнення зв'язків з США, Республікою Корея і Тайванем, стримуючи політичні ініціативи Китаю².

У цей період уряд Японії керувався доктриною Йосіди, названої на ім'я післявоєнного прем'єр-міністра Сігірія Йосіда. Ця доктрина носила антикомуністичний характер, забороняла Японії відновлювати збройні сили і була спрямована на зміцнення японо-американського військово-політичного союзу, який офіційно оформили в 1960 р., підписавши японо-американський договір про взаємну безпеку. Слід зауважити, що при суворій прихильності прозахідної орієнтації, Йосіда був послідовним прагматиком щодо Китаю. Так, в 1948 році він заявив, що не має значення «червоний або зелений» Китай, але ця країна є природним ринком, який Японія не може ігнорувати, якщо має намір розвивати свою економіку. Тривалий час згадане положення виступало чинником зближення двох країн.

У 1950-і роки при владі в Китаї знаходилися військові, які билися з японськими окупаційними військами в 1930-і – 1940-і роки, що також не сприяло досягненню взаєморозуміння між двома сусідніми державами. Проте, післявоєнні китай-

сько-японські відносини хоча і не були теплими, але і не перетворювалися у ворожі. Час від часу Мао Цзедун і Ден Сяопін висловлювалися проти розширення військової присутності США на Японських островах, але в той же час вони розглядали цей фактор як кращу альтернативу японської ремілітаризації.

Попри збереження недовіри та відчуженості в політичних стосунках, торгово-економічні зв'язки успішно розвивалися і доповнювалися зростанням японських приватних інвестицій в економіку Китаю. Подібна модель китайсько-японських стосунків, що називалася в Японії «сейкей бунрі» («відділення політики від економіки»), а в Китаї – «чженлен, цзінъже» («холодно в політиці, спекотно в економіці»), проіснувала до 1972 р., коли відбулася нормалізація двосторонніх взаємин. У контексті відновлення дипломатичних зв'язків із Китаєм Японії довелося пожертвувати своїми різнобічними стосунками з Тайванем, зокрема, розірвати з островом офіційні контакти і знизити обсяг товарообігу. Очевидно, перспективи розширення різнобічних зв'язків із Китаєм виявилися більш привабливими для японських ділових кіл.

У жовтні 1978 року китайський лідер Ден Сяопін відвідав на чолі китайської урядової делегації Японію. У ході поїздки члени китайської делегації ознайомилися з роботою японських сучасних підприємств, де використовувалися передові технології. Надалі Китай перейняв у Японії багато сучасних методів виробництва і широко використовував їх в модернізації власної економіки. Сучасні японські автори підкреслюють, що в 1970-і рр. японське населення дуже добре ставилося до Китаю, оскільки Китай не зажадав компенсацію за японське колоніальне панування і швидко повернув на батьківщину захоплених у полон японських солдатів і офіцерів. У свою чергу Японія відмовилася від Маньчжурії і Тайваню, а інших територій Китай у Японії відбирати не став, що було, на думку одного з японських вчених, «високо оцінено японським народом»³.

У 1978 р. обидві держави підписали китайсько-японський мирний договір, тому в наступне десятиліття Китай та Японія розвивали і поглиблювали двосторонні контакти в політиці, економіці та культурі. Обом сторонам було вигідне просування японських товарів і капіталів на обширний китайський ринок. В 1979 році в ході візиту в Пекін

японського прем'єр-міністра М. Охіро Китаю було надано позику в обсязі 350 млрд. ієн для проведення економічних реформ.

Із того часу Японія перетворилася на довготривалого китайського фінансового донора. Одним із результатів цього явища стало розширення потоку японських приватних інвестицій і активізація японських корпорацій на китайському ринку.

Відомо, що японське економічне сприяння Китаю розвивалося за трьома напрямками:

1) будівництво інфраструктури та інших об'єктів на японські кредити під дуже низькі відсотки;

2) безкоштовне надання коштів на будівництво лікарень, освітніх центрів та інших соціальних установ;

3) технічне сприяння, яке полягало в напрямі запрошення японських фахівців у Китай і, навпаки, китайських стажерів до Японії.

Японський дослідник Кейдзі Іде стверджує, що, коли в Китаї тільки почалися економічні реформи, у країні не було валютного резерву та власної бази для розвитку економіки. У цій ситуації фінансова допомога Японії відіграла визначну роль. За його підрахунками, до 2010 року загальна сума японського фінансового сприяння Китаю перевищила 3,4 трильйона ієн (близько 30 млрд. дол.). Як видно, не тільки грошові кошти китайських хуацяо (зарубіжні китайці), але і японські позики сприяли успішному просуванню китайських економічних реформ. Ці показники розширюють наше уявлення про справжні масштаби закордонного сприяння китайським реформам.

Незважаючи на позитивну політико-економічну ситуацію, на стан китайсько-японських стосунків здійснювали негативний вплив низка зовнішніх факторів, а також невдоволення внутрішньою політикою один одного. Це гальмувало поступальний розвиток двосторонніх зв'язків.

Питання про японські військові злочини періоду Другої світової війни є постійним подразником в китайсько-японських зв'язках. Синтоїстський храм Ясукуні, заснований в 1869 році, став головним об'єктом для китайської критики, коли в 1978 році на його територію перенесли прах 14 японських військових злочинців, включаючи прем'єр-міністра Хідекі Тодзьо. Візити японських лідерів у храм Ясукуні для вшанування пам'яті загиблих у війнах незмінно призводять до протестів у Китаї та Республіці Корея, перетворюючи ці події в політично важливі, що викликають хвилю націоналізму в сусідніх країнах.

Інша проблема стосується трактування історії Другої світової війни та ролі японського милітаризму в агресивних діях проти Китаю⁴. Зокрема, в Пекіні і Сеулі висловлюють невдоволення з приводу змісту японських підручників з історії, де спотворюються дії Японії в період Другої світової війни. У 1982 році, наприклад, Пекін виступив з різкою критикою японської влади за публікацію шкільних підручників з історії, в яких прикрашалися дії японської окупаційної армії на китайській території в період 1930-х – 1940-х рр. і виправдовувалися жорстокості японського милітаризму проти китайського населення.

У відповідь на китайську критику японський уряд погодився переглянути зміст підручників з історії і одночасно запропонував Китаю нові кредити. У 1984 році японський прем'єр-міністр Я. Накасоне надав Китаю нову позику на загальну суму в 470 млрд. ієн в межах допомоги економічному розвитку.

Однак це не пом'якшило китайську позицію щодо візиту японського прем'єр-міністра в храм Ясукуні. Дії японських політиків сприймалися в Китаї як небажання визнати провину за минулі військові злочини і розглядалися як недружні акції. Негативне для Китаю сальдо китайсько-японських торгових зв'язків також трактувалося як загроза китайській економічній безпеці. Тільки з кінця 1980-х років цей показник змінився на користь Китаю і перестав викликати побоювання у китайського керівництва.

Особливого напруження китайське обурення досягло в 2005 році, коли в Японії був опублікований «Підручник з нової історії», де захищались дії японських військових на території Китаю. Незважаючи на критику цієї книги в самій Японії та її малий тираж, вона викликала величезне антияпонське обурення в Пекіні, Шанхаї, Харбіні і Гуанчжоу. Протести в китайській столиці були наймасштабнішими і добре організованими. Народні протести і демонстрації заподіяли значний моральний і матеріальний збиток японському бізнесу через те, що не були відразу ж зупинені китайською владою.

Ще однією причиною, що викликає негативну реакцію в Китаї, стало бажання Японії стати постійним членом Ради Безпеки ООН. Пекін виступив категорично проти, хоча багато держав, у тому числі і Росія, підтримують це прагнення Японії.

У Пекіні продовжували з підозрою ставитися до японо-американського військово-політичного союзу, в результаті якого, на думку китайського

керівництва, Японія все більше перетворювалася на «непотопаючий американський авіаносець» у Східній Азії, що розглядалося як безпосередня військова загроза безпеки Китаю.

Розвиток китайсько-японських стосунків було порушено подіями на площі Тяньаньмень у червні 1989 р., коли китайська влада силою розігнала виступ китайських студентів. Як відомо, Токіо приєднався до засудження придушення студентських демонстрацій і підтримав введення жорстких санкцій проти Китаю. Однак у порівнянні з іншими ініціаторами проведення санкцій – зокрема країнами «Сімки», Японія була більш стримана у критиці китайської влади, оскільки, на думку японських політичних кіл, повне приєднання до міжнародної критики Пекіна «не відповідало японським національним інтересам»⁵. Більше того, вони також вважали, що збереження внутрішньої соціально-політичної стабільності в Китаї, проведення економічних реформ та лібералізація китайської економіки сприяли розширенню китайсько-японського економічного співробітництва і послужили додатковим стимулом розвитку власне японської економіки.

Крім усього іншого Китай продовжувало турбувати й те, що після закінчення «холодної війни» Японія стала змінювати свою політику «торгового реалізму», фокусуватися на фінансовому та технологічному зростанні, на «силовому реалізмі», що включає використання сил самооборони за кордоном (Ірак, Афганістан). Це все посилювало китайські побоювання про можливість відродження японського милітаризму. Озвучені зміни збіглися з приходом до влади нового покоління японських політиків, які не були зацікавлені в розширенні відносин із Китаєм.

У результаті з початку 1990-х років японо-американський військово-політичний союз значно зміцнівся. Пекін почав побоюватися, що це негативно вплине на його плани возз'єднання з Тайванем. Крім того, Вашингтон і Токіо розгорнули будівництво антиракетної системи, яка здатна завдати шкоди китайській безпеці.

Для пом'якшення китайської позиції японський уряд вдався до нових позик Китаю, тому на початку 1990-х років Японія надала позику на загальну суму 700 млрд. ієн⁶. Подібна поведінка Токіо дещо послабила китайські вимоги, хоча невирішені проблеми залишалися і служили постійною перешкодою в еволюційному розвитку двосторонніх зв'язків.

ПОСИЛАННЯ:

- ¹ Китай в мировой и региональной политике: (История и современность): Информ. бюл. №13 / Рос. Акад. Наук, Ин-т Дальнего Востока; Отв. Ред. Б. Т. Кулик. – М.: Ин-т Дал. Востока РАН, 1996. – С. 6.
- ² Молодяков В. История Японии. XX век / В.Е. Молодяков, Е.В. Молодякова, С.Б. Маркарян. – М., 2007. – С. 441–442.
- ³ Кейдзи Иде. Модернизация Китая и вклад Японии / Иде Кейдзи. – М., 2011. – С. 2.
- ⁴ Седнев В.В. Япония: тайфун милитаризма. – К., 1987. – 197 с.
- ⁵ Загорский А.В. Япония и Китай. – М., 1991. – 192 с.
- ⁶ Арешидзе Л.Г. Международные отношения в Восточной Азии. Угрозы и надежды / Л.Г. Арешидзе. – М., 2007. – С. 159.

Bashlyk D.O. Japan and the problem of formation of economic leadership of modern Chinese People's Republic / Diplomatic Academy of Ukraine, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine.

This article analyzes Japanese official granting financial aid to People's republic of China during the post-bipolar period of international relations. Determined the number of conditions and grounds for granting this aid. Defined the influence of this factor on the formation of China's modern economy, and singled out the problems and advantages of bilateral relations in the context of Japanese investments. Separately, researched Japanese war crimes against China during World War II, as a factor of inhibition of Sino-Japanese political relations.

Keywords: Japan, China, repair, investments, grants, Asia's economy.

Башлык Д.А. Япония и проблема становления экономического лидерства современной Китайской Народной Республики / Дипломатическая академия Украины при Министерстве иностранных дел Украины.

В данной статье проанализированы предоставления Японией официальной финансовой помощи Китайской Народной Республике в постбиполярный период международных отношений. Выяснено количество, условия и основания для предоставления этой помощи. Определено, как этот фактор повлиял на становление современной экономики КНР, и выделены проблемы и преимущества двусторонних отношений в контексте предоставления японских инвестиций. Отдельно рассмотрен фактор японских военных преступлений против Китая во время Второй мировой войны, как фактор торможения развития политических китайско-японских отношений.

Ключевые слова: Япония, Китай, репарации, инвестиции, грант, Азия, экономика.

Стаття надійшла до редколегії 01.06.2015

Прийнята до друку 26.06.2015